O‘QITUVCHINING KASBIY-SUBYEKTIV POZITSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Ilmurodov Samadjon Xolberdiyevich –
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakultetining fakultetlararo, Pedagogika kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
Tel: +998 94 240 17 03 e-pochta: I.Samad@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasining mazmun-mohiyati, uni rivojlantirish yo‘llari atroflicha yoritilgan. O‘qituvchining kasbiy-subyektivligi bo‘yicha adabiyotlar tahlili, tadqiqotchilarning fikrlari tahlili keltirilgan. Kasbiy-subyektiv pozitsiya o‘qituvchining nisbatan qat’iy tuzilishiga ega bo‘lgan, ammo uning o‘zgaruvchanligini istisno qilmaydigan, rivojlanish imkoniyatlari ekanligi aytib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *subyekt, subyektivlik, o‘qituvchi pozitsiyasi, o‘qituvchining faoliyati, o‘qituvchi maqsadi.*

Annotation: This article covers the essence of the professional-subjective position of the teacher and the ways of its development. The literature review on the professional-subjectivity of the teacher, the analysis of the researchers' opinions are presented. It has been mentioned that the professional-subjective position is a developmental opportunity that has a relatively rigid structure of the teacher, but does not exclude its variability.

Keywords: subjectivity, subjectivity, teacher position, teacher's activity, teacher goal.

O‘qituvchining kasbiy-subyekt pozitsiyasining mohiyati va uni rivojlantirish yo‘llari masalasi unining kasbiy-subyekt pozitsiyasini rivojlantirish muammosiga yondashuvni belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘qituvchining umumiy hayotga, xususan, kasbiy faoliyatiga aloqalari va munosabatlari tizimida subyektivlik muhim sanaladi.

Bizning fikrimizcha, o‘qituvchining kasbiy pozitsiyasining subyektivligi o‘quvchilar bilan munosabatlarning tabiatini, uning qadriyatlari, idrokini belgilaydi. O‘z kasbining subyekti sifatida

hayotiy faoliyat, o‘z kasbiy faoliyatiga, o‘ziga bo‘lgan munosabati kasbiy pozitsiyasida aks etadi. V.N.Volkovaning fikricha subyektivlik, birinchi navbatda, “dunyoda, boshqalarga o‘zaro bog‘liq o‘zgarishlarni keltirib chiqaradigan shaxs” mulki sifatida tushuniladi. Bu insonning aktyor sifatida o‘ziga bo‘lgan munosabati asoslanadi[117]. Kasbiy-subyektiv pozitsiya o‘qituvchining nisbatan qat’iy tuzilishiga ega bo‘lgan, ammo uning o‘zgaruvchanligini istisno qilmaydigan, rivojlanish imkoniyatlari hisoblanadi.

O‘qituvchining subyektivligi bir vaqtning o‘zida ancha barqaror va moslashuvchan bo‘ladi. Barqarorlik xususiyati o‘quv faoliyatini qayta tashkil etish zarurati tug‘ilganda pedagogik yo‘nalishni saqlanib qolishi va shu bilan birga yangi shaxsiy shakllanishlar paydo bo‘lganda qo‘shimchalar, yangiliklar qo‘shish yoki tuzatish imkoniyatini beradi.

Subyektivlikning boshlang‘ich xususiyati **faoliyat** hisoblanadi. Avvalo, faoliyat insonning atrofdagi haqiqatlarni ongli va maqsadli ravishda o‘zgartirish qobiliyatini anglatadi. Faoliyat bu subyektning o‘z chegarasidan tashqariga chiqish, faoliyat doirasini kengaytirish, harakat qilish istagidir. Subyektning ongi vaziyatga to‘g‘ri moslashish ehtiyojlarini qondirish bilan bog‘liq. Pedagogik jarayondagi subyektning faolligi shaxsning integratsiyaviy xususiyati sifatida asoslanadi, bu o‘z-o‘zidan yo‘naltirilgan motivatsiya bilan belgilanadigan faoliyatda maqsad qo‘yish, berilgan vaziyatdan tashqariga chiqadigan yangi vazifalarni ilgari surishga, faol va tanqidiy yondashishga, faoliyat natijalarini ijodiy va o‘zgaruvchan bashorat qilish imkonini beradi.

Subyektivlikning keyingi xususiyati **maqsad** bo‘lib, bu orqali hali bo‘lmagan natijani modellashtirish jarayoni nazarda tutilib, psixikada ko‘pincha tasvir, kelajakdagi mahsulotning aqliy modeli, sifat va miqdoriy xususiyatlari taqdim etiladi. Maqsadni belgilash kognitiv jarayon bo‘lib rag‘batlantirish, nazoratni amalga oshirish funksiyalarini o‘zida janlaydi. Maqsadni belgilash diagnostika, prognoz va dizayn, birgalikdagi faoliyat maqsadini tushunish va aniqlashni ta’minlash, rejalashtirilgan maqsadlarni amalga oshirishda obyektiv imkoniyatlarni tahlil qilishni o‘z ichiga oladi.

Pedagogik rivojlanish jarayonida o‘zlashtirilgan maqsad, uni amalga oshirish yo‘llari va vositalarini tanlash erkinligi subyektivlikning navbatdagi xususiyatidir.

Erkinlik - bu, birinchi navbatda, subyektning to‘siqlarni yengib o‘tishi, harakat qilish qobiliyati, mavjud stereotiplar, qoliplardan tashqariga chiqish va shu bilan birga o‘zi va boshqalar oldidagi mas’uliyatni anglash qobiliyatidir. Natijada o‘qituvchi vaziyatni va o‘zini maqsadiga qarab o‘zgartiradi. Erkin shaxs motivlar, maqsadlar, xatti-harakatlar uslubi va faoliyat vositalarini tanlashda suverendir va shu bilan birga qabul qilingan qarorlar uchun javobgardir.

O‘qituvchining subyektivligining yana bir xususiyati mas’uliyatdir. Mas’uliyat shaxsning pozitsiyasidan kelib chiqadi, chunki shaxsning motivlari, ehtiyojlari va maqsadlari bilan belgilanadi. Mas’uliyat o‘qituvchi tomonidan o‘z subyektivligining namoyon bo‘lish shaklini ifodalaydi.

O‘qituvchi subyektivlining asosiy xarakteristikasi – o‘z-o‘zini takomillashtirish, o‘z-o‘zini shaxs sifatida qurish zaruratidir. O‘z-o‘zini rivojlantirish - bu faol, izchil, progressiv va umuman qaytarib bo‘lmaydigan jarayon shaxsning psixologik holatidagi sifat o‘zgarishidir.

L.M.Mitsina o‘qituvchining professional o‘z-o‘zini rivojlantirishini “o‘z maqsadlarini anglash bilan bog‘liq bo‘lgan qiymat yo‘nalishlarining umumiy tizimiga mos keladigan o‘zini o‘zi anglashning yaxlit qiyofasi bilan belgilanadigan kasbiy faoliyat va ularga konstruktiv erishish uchun zarur bo‘lgan vositalar”[118] sifatida izohlaydi.

L.I.Bojovich o‘qituvchining pozitsiyasini ma’lum bir munosabat, qiziqish va intilishlar yo‘nalishi, hayotda va ishda o‘z o‘rnini topish zarurati deb hisoblaydi[119].

---

[117] Волкова В.Н. Субъектность педагога: теория и практика: Автореферат дис. … д-ра. пед. наук. – М., 1998. – 50 с.

[118] Митица Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 58–64.

[119] Божович, Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.

V.N.Myasishev o‘qituvchining pozitsiyasini integratsiya sifatida belgilaydi[120]. B.F.Lomov o‘qituvchi mavqeini uni o‘rab turgan obyektiv voqelikdagi shaxs munosabati kontekstida ko‘rib chiqadi[121].

Demak, o‘qituvchi pozitsiyasini dunyoqarashning ma’lum bir qiyofasi, munosabatlar tizimi, ijtimoiy munosabatlarga qarab shaxsning xulq-atvor strategiyasi sifatida izohlash mumkin. Subyektivlik va pozitsiya bir-biri bilan chambarchas bog‘liq hodisalardir. Ular dunyoqarash va qadriyatlarning ma’lum bir tizimiga asoslangan munosabatlar, yutuqlar va shaxsiy munosabatlarni belgilaydi.

I.Y.Kuznetsova o‘qituvchining subyektiv pozitsiyasi tarkibiga motivatsion-qiymatli, tartibga soluvchi-faoliyat va refleksiv-baholovchi komponentlar kiradi deb izohlaydi[122].

Shunday qilib, o‘qituvchining subyektivlik pozitsiyasi voqelikni o‘zlashtirish va o‘zgartirishga qodir bo‘lgan faol, mustaqil, tashabbuskor faoliyatining muayyan natijasiga e’tiborini qaratish jarayoni hisoblanadi.

O‘qituvchining subyektiv pozitsiyasi - bu o‘quvchi va o‘zi, o‘z faoliyati, ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari va turli xil pedagogik obyektlar o‘rtasidagi muvozanatli munosabatlar tizimiga asoslangan murakkab ichki shakllanish va unga faol, mas’uliyatli, ongli va hissiy jihatdan barqaror bo‘lishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘qituvchining subyektiv pozitsiyasi ko‘plab tarkibiy qismlarni o‘z ichiga olgan va ma’lum ijtimoiy va psixologik qonuniyatlarga muvofiq rivojlanadigan murakkab jarayon degan xulosaga kelishimiz mumkin. O‘qituvchining subyektiv pozitsiyasi tug‘ma emas u inson hayoti jarayonida qo‘lga kiritiladi va rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Волкова В.Н. Субъектность педагога: теория и практика: Автореферат дис. … д-ра. пед. наук. – М., 1998. – 50 с.
2. Митица Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 58–64.
3. Божович, Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
4. Мясищев, В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев ; под ред. А. А. Бодалева. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1998. – 362 с
5. Ломов, Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов ; Рос. акад. наук. Ин-т психологии. – М. : Наука, 1999. – 349 с.